

5. זהות הכותבים — הרשימה אומנם נכבדה מאוד וכוללת כמה מהאישים שהיו מעורבים בתהליך ומילאו בו תפקידי מפתח (למשל פונדק והירשפלד), אבל היא חד־צדדית מדי. בהיעדר הסבר לאופן בחירת הכותבים, לא ברור מדוע אין בספר מאמרים מפרי עטם של אנשי ההתיישבות ביהודה ושומרון, מובילי המשא ומתן עם הפלסטינים מטעם ממשלות הליכוד (למשל יצחק מולכו), אנשי ליכוד בולטים ובעלי תפקידים בממשלות הליכוד (יעקב עמידור, למשל), ומנגד אנשי שמאל מובהקים כמו ראשי הארגונים הנאבקים להפסקת השליטה הישראלית ביהודה ושומרון מייד (למרות שדעותיהם מקבלות ביטוי בספר). בעיקר מורגש חסרונם של כאלה ששינו את דעתם לאורך השנים, דוגמת משה (בוגי) יעלון ויובל שטייניץ. לעומת זאת יש בספר שלושה מאמרים של עומר צנעני, שבאופן כללי חוזרים על אותו מסר. בה בעת, הספר בהחלט מאגד מידע מעניין (רובו לא מחדש) והוא מספק הזדמנות איכותית להבין את דרך החשיבה של השמאל הציוני, הרואה בהתנתקות מהפלסטינים, בהפסקת השליטה הישראלית ביהודה ושומרון ובהקמת מדינה פלסטינית במהירות האפשרית — תוך דחיית הדיון בבעיות 48' לעתיד — צעדים חיוניים להבטחת יכולתה של הציונות לממש את ייעודה.

כל גבולות ישראל: מאה שנים של מאבק על עצמאות, זהות, התיישבות וטריטוריה

מאת שאול אריאלי

הוצאות ספרי עליית הגג ומשכל, 2018, 442 עמודים

ענת קורץ

ספרו של ד"ר שאול אריאלי, המסכם מחקר רחב יריעה, בוחן בהסתמך על שפע נתונים ועדויות את השיח על

לספק ביטחון, כי ככל שניענה יותר לבקשותיהם יהיה להם יותר מה להפסיד. אילו לווה ההסדר בהכרה פלסטינית בישראל כמדינת הלאום של העם היהודי, אולי היה היגיון כלשהו באורח חשיבה זה, אבל הקו המרכזי בספר מציע לוותר על דרישה זו. לכן קשה להבין על מה בדיוק נסמכים הכותבים.

4. סוגיית ההכרה — נושא זה עובר כמובן כחוט השני בספר, ואף זוכה לשני מאמרים העוסקים בו במישורין (טל בקר ומתי שטיינברג). שטיינברג מציין שבגין כבר קבע ב־77' שישראל אינה מבקשת להשיג הכרה בזכות קיומה, ולכן רואה בתביעת ההכרה תביעה בעייתית. בפועל, ישראל בתקופת שלטון נתניהו (שטיינברג מציג סקירה מקיפה וככלל נכונה באשר להתפתחות הדרישה הישראלית בהקשר זה) אכן אינה מבקשת מהפלסטינים להכיר בזכותו של העם היהודי למדינת לאום משלו בארץ ישראל, אלא רק להכיר בעובדה שישראל היא מדינת הלאום של העם היהודי. ישראל, בניגוד למה שנאמר במספר מקומות בספר (שטיינברג מדייק בעניין זה), אינה מעמידה דרישה זו כתנאי למשא ומתן אלא כתנאי להסכם. ממשל אובמה הכיר בצדקת תביעה זו (נאום הנשיא אובמה בבנייני האומה במארס 2013). בנאום שנשא מזכיר המדינה ג'ון קרי הוא הבהיר כי העיקרון השני של תוכנית השלום שלו הוא להבטיח את מימוש החזון של החלטה 181 שלפיו יהיו שתי מדינות, האחת יהודית והשנייה ערבית, עם הכרה הדדית ביניהן ועם זכויות שוות לכל אזרחיהן. הנוסח שהציע קרי אינו מספק, לדעתי, מבחינת ישראל (לדברי שטיינברג הוא נועד לעקוף את הדרישה הישראלית, ואני נוטה להסכים עם פרשנות זו), אבל הוא אינו מקובל לחלוטין מבחינת הפלסטינים, ולכן הם דחו את התוכנית כולה. אבו מאזן, שלא ענה ישירות לאובמה, הבהיר בנאומו ברמאללה עם שובו מוויינגטון כי הפלסטינים דבקים בהבטחה ובברית וכי לא יהיה ויתור על הפיקדון — קודים פלסטיניים שמשמעם מחויבות לכל פלסטיני וסירוב להכרה בישראל כמדינת הלאום היהודי. שטיינברג וכותבים נוספים מציינים שישראל לא הציגה דרישה זו למצרים ולירדן, ורואים בכך עדות לכוונות השליליות העומדות מאחורי הצגת הדרישה, תוך התעלמות מההבדל העצום בין המקרים. למצרים ולירדן אין תביעות הנוגעות לשטחה של ישראל, אבל הנרטיב הפלסטיני כולו עוסק בשלילת קיומה של ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי ובמחויבות הפלסטינית לכל שטחה של פלסטין, ולכן ללא הכרה בישראל כמדינת הלאום של העם היהודי, לא יוכל להיכון שלום יציב וקבוע בין הצדדים.

בתהליך אנאפוליס (2008), שאומנם ספק רב אם הנוסחה שהציגה ישראל אז עדיין רלוונטית במערכת הפוליטית הישראלית ב-2020, ניכרה קבלת הרכיב הטריטוריאלי – קווי 1967 – כבסיס לשרטוט הגבול תוך חילופי שטחים, כלומר: "על בסיס קווי 67". לא בכדי נבנה "המכשול" – גדר ההפרדה – על בסיס זה, הכולל שיקולים מדיניים (החלטת או"ם 242), דמוגרפיים (בפרט יישובים ישראלים על קו התפר וממזרח לו) וביטחוניים (הצורך להגן על יישובים אלה, כמו גם על שטח ישראל כולו, מפני פיגועים). הפלסטינים מצידם – ובפרט 'הזרם המרכזי' של אש"ף/הרשות הפלסטינית, שבאופן עקרוני הוא שותף למשא ומתן עתידי/מחודש עם ישראל – אינם דבקים עוד רשמית בעמדת "הכול או לא כלום", ועמדה מסורתית זו הוחלפה בדרישה להקמת מדינה בגבולות 1967 ככתבם וכלשונם.

לניתוח הצעות החלוקה והמחלוקות בהקשר הישראלי-פלסטיני קודם בספר דיון עקרוני במושג הגבול בין מדינות ובשיקולים שהנחו לאורך ההיסטוריה את עיצובם של גבולות על פי מוטיבים היסטוריים, אתניים-דמוגרפיים וכלכליים, בציון דוגמאות ובדגשים משתנים, בהתאם למאפייני הבולטים של כל מקרה. כמו ניתוח המחלוקת הישראלית-פלסטינית, דיון זה מנוסח ברמה אינסטרומנטלית, נעדר נימה רגשית-אידאולוגית ומדגיש את ערכה הרב-תחומי הפרקטי של הפרדה בין קהילות נבדלות ועיונות. אומנם הסקירה התיאורטית-היסטורית אינה מרחיבה לגבי ייחודיותה של הסוגיה הישראלית-פלסטינית כסכסוך בין מדינה לבין ישות שאינה מדינה בשטח כבוש, אלא שאין מדובר בכשל, כי הרי לייחודיות זו מוקדש מחקרו של אריאלי כולו.

גם היקף הדיון בזווית הפלסטינית מצומצם יחסית, ובכלל זאת תמורות היסטוריות שחלו בה ברמה ההצהרתית-מדינית למצער, אם לא האסטרטגית. אלא שהספר מתאר את העמדות הפלסטיניות רובן ככולן כתגובתיות, באופן המשקף נכוחה את הפער ביחסי הכוחות בין הצדדים, ובעיקר את התמקדות המחקר והמסקנות הנובעות ממנו בנקודת המבט ובאינטרסים הישראליים. גם כאן אין מדובר בחיסרון אלא בביטוי לבחירה מודעת, מנומקת ושיטתית של המחבר.

ועם זאת, חרף העובדה שהחיבור מקיף, יצטרכו הקוראים לחפש הבהרות או לפנות למקורות נוספים כדי ללמוד עוד על אודות מספר נושאים:

במסגרת הדיון בהתיישבות היהודית בגדה המערבית מוזכר המושג 'אדמות מדינה'. דווקא לנוכח המחלוקת בין ישראל לפלסטינים ובלי החלת החוק הישראלי וסיפוח מדיני-משפטי של השטח או חלקים ממנו, נשאלת השאלה: איזו מדינה?

אודות גבולות ישראל כתהליך מתפתח לאורך זמן, לאור "הזיקה וההשפעה הדדית שבין תמורות גיאופוליטיות המתחוללות במערכת הבינלאומית, האזורית ובעיקר המקומית, ובין שינויים במרחב הדמוגרפי-יישובי" (עמ' 285). לספר שלושה חלקים עיקריים שלובים: הראשון דן בהגדרת המושג "גבול", ביישומו הלכה למעשה ובלקחים היסטוריים קשורים; השני סוקר ומנתח תוכניות שעל בסיסן עוצבו גבולות בין ישראל לבין מדינות ערביות וכן את סוגיית הסכסוך הטריטוריאלי בין ישראל לפלסטינים, תוך התמקדות בסבבי משא ומתן בין הצדדים ובמהלכים חד-צדדיים שננקטו בהקשר זה על ידי ישראל; החלק השלישי מוקדש לניתוח המחלוקת הטריטוריאלי בין ישראל לפלסטינים בעת הנוכחית, והוא מסוכם בהדגשת "[...] צורך להיפרד מן הפלסטינים במהלכים חד-צדדיים או מוסכמים כדי לשמר את מדינת ישראל כמדינה דמוקרטית, שיש בה רוב יהודי" (עמ' 286).

ואכן, מסקנתו המדינית-טריטוריאלי הנחרצת של אריאלי היא שהיפרדות מהפלסטינים היא הדרך להשתית גבול לישראל – ומוטב במסגרת הסכם וכך גם לייצבו. אומנם, לאימוץ העקרונות הנדרשים לניהול משא ומתן טריטוריאלי מיוחסת בימים אלה היתכנות פוליטית נמוכה בלבד, הן בישראל והן בקרב הפלסטינים (עמ' 248–253), ועדיין, יש להכיר בכך שחלוקת השטח שבמחלוקת בין הים התיכון לנהר הירדן, תוך התחשבות באינטרסים ביטחוניים, דמוגרפיים וכלכליים, היא שתאפשר למדינת ישראל לממש את האתוס והנרטיב שביסוד הקמתה. למעשה, אריאלי מערער על התפיסה הגורסת כי לאחר למעלה ממאה שנות סכסוך רצופות גלי אלימות וקורבנות רבים, התרחבות ניכרת של ההתיישבות היהודית בשטחי הגדה המערבית, שחיקת האמון שמלכתחילה לא היה רב בין הצדדים, כשל חוזר ונשנה לסכם מתווה להפרדה או ליישמו ואף למעלה מעשור של קיפאון מדיני – מוצא כל הרעיונות שאפשר היה להעלות על הדעת, על סדר היום ועל שולחן הדיונים – כדי לחולל פריצת דרך ביחסים בין ישראל לפלסטינים ולקדם היפרדות פיזית.

מונח מפתח הוא 'חלוקה'. לאחר שהתבררו, ובחלק מהמקרים הוסכמו וסוכמו להלכה ולמעשה הגבולות בין ישראל לבין מצרים וירדן, ובפועל גם בין ישראל לסוריה וללבנון, נותרה פתוחה שאלת חלוקתה של פלשתינה-ארץ ישראל המנדטורית, קרי עיצוב הגבול בין ישראל לגדה המערבית. מונח נלווה המסביר מדוע לא נקבעו וקובעו גבולות ישראל בינה לבין הפלסטינים עד עצם היום הזה (להוציא הגבול בין ישראל לרצועת עזה) הוא 'מחלוקת'. והמחלוקת נותרה בעינה, למרות שברבות השנים חלו שינויים רבי משמעות בעמדות ישראל והפלסטינים לגבי מתאר הגבול הנשאף.

המערבית מחד גיסא כדטרמיניסטית וכשלב מתקדם בתהליך היסטורי, ומאידך גיסא כמענה לצורך ביטחוני, מובהרת היטב בחלקו הראשון של הספר, לפני שאריאלי פונה לסקירת תוכניות להתוויית גבול לישראל, כפי שהוצעו לאורך השנים. יתר על כן, השילוב בין שתי זוויות הראייה השונות הוא אשר קנה לו בעשרות השנים האחרונות מקום מרכזי בלב רבים מקרב הציבור היהודי בארץ, וכך גם כיוון את העדפותיו הפוליטיות־פרקטיות. אף על פי כן, התפתחות זו — המסבירה במידה רבה את התרומה הישראלית לקיפאון המדיני הנמשך — אינה מעקרת את ההיגיון שבבסיס טענתו של אריאלי, החותמת את ספרו ונתמכת על ידי תובנות השזורות בפרקיו. לפי טענה זו, בהתוויית גבול מזרחי למדינת ישראל גלום פוטנציאל מובהק לעצב לה מציאות לאומית, ביטחונית, מדינית וכלכלית משופרת, והכרה בכך אמורה לחולל שינוי עמדות, שהוא תנאי לנקיטת מהלכים מצד ישראל לקראת היפרדות.

מתאר גבול הוא נושא אחד בלבד — אם כי קריטי — בין הסוגיות שיהיה על ישראל והפלסטינים להגיע להבנות לגביהן, אם יבחרו לקדם הסדר מוסכם. ואולם, במסגרת החיפוש אחר מתווה לחלוקת המרחב שבמחלוקת ניתן יהיה להסתייע רבות בזה המתואר ומוצע על ידי אריאלי. יתרונו בהתחשבות בהתפתחויות דמוגרפיות שחלו בשטח עצמו ובאלה שנרשמו בזירה הגיאופוליטית הרלוונטית במהלך עשרות השנים האחרונות, ובכך שהוא מונחה על ידי מאמץ לצמצם ככל האפשר פגיעה אפשרית במרקם החיים וברווחתם של תושבים משני צידי הגבול, בטווח הקרוב ולאורך זמן.

זאת ועוד, אומנם בין ישראל לבין רצועת עזה יש גבול, אך החיבור הפוליטי־מוסדי בין הרצועה לגדה עבר בשנים האחרונות שינויים מפליגים. אין מדובר רק בשימותו של 'מעבר בטוח' (שמתארו נסקר בפרט בהקשר להצעה הישראלית בשיחות אנאפוליס), אלא גם בעצם היכולת להסדיר את היחסים בין המחנות היריבים בזירה הפלסטינית — פתח וחמאס. בשנים האחרונות דומה שהחיץ הגיאוגרפי בין הרצועה לגדה, ובמילים אחרות: היות ישראל בתווך, הוא המונע התנגשות דמים ביניהם. יריבות זו וכן מדיניות הבידול הישראלית וקיפאון מדיני מתמשך, אפשר שיצרו מציאות שלא קל יהיה להסב לאחר כדי לקדם היפרדות מוסכמת בין ישראל לפלסטינים ומימוש רעיון שתי המדינות.

סוגיות מפתח אחרות, שבלי הסכמה לגביהן לא ייוון הסדר ישראל־פלסטיני, הן עתיד ירושלים ושאלת הפליטים הפלסטינים. עם זאת הן חורגות מדילמת הגבול הפיזי־פונקציונלי שבה מתמקד אריאלי. חשיבותן לא נעלמה מעיניו והן מוזכרות בפרק האפילוג שכותרתו "איך יוצאים מן הסבך". כך גם שאלת הסדרי הביטחון. בהקשר זה יצוין שהספר כולו מהווה בין היתר מענה לשאלה מה קודם למה — הסדרי ביטחון לפני התוויית הגבול, או התוויית גבול תוך התחשבות בין היתר בשיקולי ובצורכי ביטחון.

אפשר לדחות את רעיון ההפרדה בין ישראל גופא לבין שטחים או השטחים שנכבשו ב־1967, ובעת הנוכחית מדובר בשטחי הגדה המערבית, בנימוק של זכות אבות על הארץ או מסיבות של הבטחת עומק אסטרטגי־ביטחוני לישראל. הבחנה בין אחיזה ישראלית בשטחי הגדה